

Száva Csanád

Átalakuló csángó életvilágok

Recenzió

Ilyés Sándor – Peti Lehel – Pozsony Ferenc (szerk.): *Lokális és tradicionális csángó életvilágok* című kötetéről (Kolozsvár, Kriza János Néprajzi Társaság, 2008)

„Lehetséges-e újat mondani a tudomány eszközeivel a moldvai csángókról napjainkban?” – kérdezik egy újabb csángó tematikájú könyv szerkesztői. A témát túltárgyaltak is gondolhatnánk, ha a közelmúltban publikált, ilyen tárgyú munkák magas számára gondolunk, jelen könyvben viszont igen sokféle és újszerű nézőpontú írás kapott helyet, amelyek tartalmát – éppen változatosságuk miatt – nehéz lenne pár szóban összefoglalni.

A kötet és annak angol nyelvű párja a Kriza János Néprajzi Társaság kiadásában jelent meg, és olyan szerzők tolla alól kikerült írásokat fog egybe, akik egy, a KJNT és a Babeş–Bolyai Tudományegyetem Magyar Néprajz és Antropológia Tanszéke által szervezett moldvai kutatásban vettek részt, illetve felvonultat néhány más, a témában jártas és a kutatással szakmai kapcsolatba kerülő szakembert is. A magyar szerzőkön kívül német, lengyel, román, amerikai kutatókról van szó, akik több szemszögből szólnak hozzá a csángókérdéshez. A szerzők írásai azt bizonyítják, lehet újat mondani: az írások számos érdekes, eddig – talán a témával kapcsolatos diskurzusok egysíkúsága miatt – háttérbe szorult kérdéssel foglalkoznak. A moldvai falvakban napjainkban jelentkező modernizációs-adaptációs folyamatokat vizsgáló újszerű, jelenleg rendhagyónak számító tanulmányok modern társadalomtudományi fogalmi keretbe ágyazzák a terepen látottakat, és olyan terminusokkal operálnak, mint a narratív reprezentáció, etnogeneológia, transznacionális életformák stb.

A kötetet nyitó tanulmánnyal Vincze Gábor arra vállalkozik, hogy meghatározza a magyar katolikus népesség nyelváltásának okait. A vállalás, bár ingoványos talajon mozog a tényezők szerteágazósága és sokrétűsége miatt, mégis az írás történelmi szemlélete, a dokumentált elemzés összefogja és alapos, részletekre figyelő szintézisét eredményezi a román nemzetépítési korszak kusza történetének.

Agnieszka Barszczewska az oly sokat emlegetett identitás kérdését két, mondhatni szokványos nézőpontból – a politikai és társadalmi jelenségek felől – közelíti meg. A megközelítésében viszont újat jelent az, hogy a más felekezetűekkel való viszonyt a szerző kiemelten kezeli, rámutatva a katolikus és ortodox közösség közti szeparatizmus problémájára.

Marius Diaconescu tanulmányában ugyancsak az identitásról beszél, ám – egyedüli román szerzőként – a „másik” oldal álláspontját hivatott képviselni a kötetben. Írása azt a paradigmát látszik igazolni, amely szerint a csángókról szóló kérdésfelvetés elsősorban a helyi jellegű, román–magyar diskurzus keretein belül érdekes. Jól rímel a két kultúra „konfrontációjának” ezen szemléletére az, hogy Diaconescu úgy gondolja: a párbaj hozzájárul a csángó identitáskrízishez.

A román–magyar konfrontáció csángóság szempontjából hangsúlyosan érdekes fejezetéről ír az amerikai Chris Davis is. Részrehajlásoktól mentesen tárgyalja a csángók történelmi narratívájának rekonstruálásait, és rámutat arra, hogy miként befolyásolhatja a politikai diskurzus a vitatott hovatartozású etnikai csoportok önmagukról alkotott koncepcióit. A történelmi kontextus

a kollektív identitás áruba bocsátását idézte elő, érvel Davis, és ezt a jelenséget a *besorozási folyamatból* kiindulva magyarázza. A terminust Davis mint valamely kisebbségnek többségi narratívába való beolvasztását definiálja.

Szintén a második világháború feszültségeinek megértéséhez szolgál adalékokkal Meinolf Arens írása is. Történeti felvezetésében a huszas, harmincas évek csángókra vonatkozó diskurzusában bekövetkezett fordulatot értelmezi. A Davis által is említett Iosif Petru Palt mint az első román identitású és a csángók románságát a közéleti nyilvánosság elé terjesztő értelmiségit látatja. A Mărtinaș-előfutár példája jól szemlélteti a korra jellemző tendenciát: a két világháború közötti időszakban egyre nő a csángók körében azok száma, akik a román nemzetben keresik helyüket. A korra jellemző áttelepítési tények tükrében vizsgálja, hogy miként hatott az agresszív nacionalizmus az úgynevezett „ingadozó népcsoportra”.¹ Arens tanulmánya újat hoz a történeti tények objektivitásra törekvő bemutatásában, viszont következtetésében a már-már megszokottnak számító gondolatokkal találkozunk, mint például a csángó identitás kérdésességének problémája.

László Ferenc muzikológiai tárgyú írásából érdekes részleteket tudhatunk meg a két világháború közötti népdalgyűjtők együttműködéséről, a román–magyar politikai feszültségek nyomasztó körülményei között is fennmaradt kapcsolatokról. Lükő Gábor, Domokos Pál Péter és Bartók Béla ismerősen csengő neve mellett Constantin Brăiloiut is említi a szerző, akinek többretű szerepét taglalja. A háború előestéjén történetek prezentálásából fény derül egy zenekutató tudományos pályafutásának kettőtörésének körülményeire, ezzel együtt a népzene kutatás megtorpanásának okaira is. Balla Péter „afférai” – az írás tanúsága szerint – a kor tudományos munkájának hátráltatását látatják, azt, ahogyan a politikum akkori kusza szálai a tudományos román–magyar viszony kapcsolatait is szétzilálták.

Halász Péter a hagyományos etnikai felosztással, csoportosítással szemben egy más alapokon nyugvó, sokkal inkább kulturális tagoltságot szem előtt tartó felosztást javasol. A hagyományos hármas felosztás (északi, déli, illetve székelyes csángó) alapjában véve a nyelvjárást követi, ezzel szemben Halász több szempont figyelembevételével határolja be az egyes csoportokat. Az ilyenképpen körvonalazódó hat településcsoport tulajdonképpen kulturálisan különállónak tekinthető régiókat alkot. Ezek demarkációjában nemcsak a pusztai fizikai távolságot, hanem ennél „puhább” szempontokat alkalmaz – ilyen a települések közötti hasonlóság, a lakók közötti származási viszonyok, illetve az ehhez kapcsolódó történetek stb. Lükő Gábor figyelmét felkeltette már első moldvai barangolásai során egy, a csángók körében tapasztalható jelenség: egyes falvakat székelynek, másokat magyarnak neveznek, attól függően, hogy azok inkább melyik etnikai csoporthoz tartozóknak érzik magukat. Halász összeveti a kutatópontjain tapasztaltakat a Lükő által leírtakkal, viszont nem egy történeti szemléletű kategorizálást érvényesít, mint ahogyan a lükői leírás azt tételezi, hanem a kulturális határvonalak mentén érvényesíti ezt a nézetet.

Gazda Klára klasszikus ívű írása a román–magyar konfrontáció egy másik képét adja, inkább tudománytörténeti megközelítést nyújtva a problémának. Két tényező, a tárgyi kultúra és az identitás találkozásának kapcsán jegyzi meg: „...végső soron megállapíthatjuk, hogy a kultúra és identitás két külön, más törvények szerint, de egymástól mégsem függetlenül fejlődő jelenségcsoport”.² Az identitástényezőket ennek fényében tárgyaló tanulmány, hasonlóan több,

1 Uo. 145.

2 Uo. 246.

jelen könyvben szereplő íráshoz, az identitás tartalmának problematikusságát felvetve zárul.

Sárkány Mihály írásának legfőbb jellemzője a tényyszerűség, az általa közölt, gondosan összeállított ismeretanyag forrásanyagként szolgálhat akár az általa előírányzott további tennivalóknak, töprengésében felvetett kérdéseknek, akár a rokonsági terminológia feltárásában dolgozó kutatóknak.

Vargyas Gábor szociolingvisztikai írásának kérdése: sajátos jelenség-e a csángóknál meglévő fatikus³ közlés vagy sem. A kérdés újszerű tárgyalása a szociolingvisztika területén meglévő hiányosságok pótlását jelenti.

A csángó vidékeken ismeretes, a normaszegőkre kirótt büntetési formákat ismerteti Kinda István szövege. Egyrészt az egyházi szféra, másrészt a népítélet archaikus formáinak szankciórendszerét veszi szemügyre, úgy, hogy közben kitekint az etnográfia társtudományainak normaszegéssel kapcsolatos kutatási eredményeire is. A szerző számol a vizsgált jelenségek dinamikus voltával is, jelezvén, hogy a hagyományos közösségek felbomlásával a közvélemény és így a normarendszer is megszűnik egyöntetűnek lenni, a valamikori szokásjogi rendszer pedig széttöredezettségében anakronisztikus vonásokat mutat.

Pógár Róbert a kötet egyetlen csángó szerzője. A kisebbségi jogvédelem kronológiai áttekintése nyomán levont következtetése, hogy a moldvai katolikusok egyházi vezetőinek kötelessége figyelni az anyanyelv egyházi gyakorlására. A szerző, aki maga is egyházi ember, záró soraiban azt írja,⁴ harmóniában lenni az egyház tanításaival azt is jelenti, hogy figyelni kell a kisebbségi jogokra, hiszen az egyháznak védelmeznie kell a gyengéket.

A csángók lélekszámának becslése sokáig problematikusnak számított, a népszámlálási adatok hitelességének kétséges volta miatt a „kemény számok” hiányoznak. Erre a hiányosságra válaszol Tánzos Vilmos tanulmánya, amely, alapos kutatásra támaszkodva, történelmi perspektívába helyezi az adatok sorát, és rámutat a sajátosságok okaira. A csángóság legújabb kori története „különutas” fejlődést mutat, ami megmagyarázza a látszólag meghökkenítő asszimilációs folyamatokat. Tánzos 62 000, a magyar nyelvet valamilyen szinten bíró személyről beszél, ez a moldvai katolikus felekezethez tartozók közel egynegyede. A légből kapott becslések használhatatlan számai után a tanulmány rendkívüli fontosságát az adja, hogy – hivatalos adatok hiányában – hivatkozási alapul szolgálhat mind tudományos, mind politikai berkekben.

A csángókról szóló diskurzus torzításairól, a média által sugallt specifikus képről olvashatunk Ilyés Sándor írásában. Toposzként jelennnek meg a médiában a csángó mint fogalom és az ehhez kapcsolódó klisészerű redundáns elemek is, mint a mostoha testvéreink, a templomért és iskoláért harcoló mártír, a magyarságáért a sors viszontagságait viselő ember, egyszerűen „...az érzelmi dimenzió romantikusságára gyakorol nyomást a sajtó diskurzusa”.⁵ Így történik meg tulajdonképpen a narratív gyarmatosítás, amelyet a sajtóban sajátosan megalkotott kép is magyaráz. Ilyés egy kanonizálódási folyamatról beszél, amelynek eredményeként a *csángó* narratív abbreviatúrává válik és besorolódik a mohácsok és trianonok sorába.

Pozsony Ferenc írása a csángók társadalomszerkezeti sajátosságaira koncentrálna, a tanulmány jelentőségét elsősorban az adja, hogy a szóban forgó témakör vizsgálata sokáig elmaradt. Ezen társadalomszerkezet nem teljes értékű – mutat rá a tanulmány szerzője –, ugyanis alapvetően nincsen jelen egy értelmiségi réteg, amely polgári értékeket terjeszthetne. Pozsony felhívja a

3 A fatikus beszédmóddal kapcsolatban Vargyas Gábor Malinowskit idézi: „A fatikus kapcsolatszavak társadalmi funkciót töltenek be, és ez a legfontosabb céljuk” (Malinowski 1953: 315–316).

4 Uo. 416.

5 Uo. 436.

figyelmet arra a tényre, hogy mindezen sajátosságok ellenére megfigyelhető bizonyos erkölcsi és jogi normák pluralizálódása. A lokális mobilitás megváltoztatja a generációk viszonyát, és megkérdőjeleződik a szakrális alapokon nyugvó értékrendszer érvényessége. A gyors életmódváltás, mikrokörnyezet-változás ezekben a közösségekben bizonytalanságérzethez és elidegenedéshez vezetett, következtetésként tehát így fogalmaz a szerző: „...a globalizációval meg a modernizációval járó gyors változások felkészületlenül érték a moldvai régió emberét”.⁶

Szintén az archaikus életvilág, az értékrend összeomlására és az ezzel kapcsolatos változásokra hívja fel a figyelmet Peti Lehel, aki írásában egy újfajta jelenséget vizsgál, az eddig szinte egyáltalán nem tanulmányozott, a moldvai csángó falvakban is jelen levő szektásodást. A moldvai vidékeken is megjelenő attitűdváltozások leírására Peti Lehel szerint alkalmasak a transznacionális életformákat magyarázó elméletek. A mobilitás változásaival az identitásmodellek is változnak. Mind az elméleti felépítmény, amelyet Peti bemutat, mind a konkrét számadatok arra mutatnak, hogy a nagymértékű kulturális változások elkerülhetetlenné teszik a szektásodás folyamatát, amely nyilvánvalóan azt jelenti, hogy nem érvényesek már a régebbi, a csángók (főleg vallási téren jelentkező) archaizmusát hangsúlyozó megközelítések.

A felvonultatott szerzők munkái tehát összességében azt bizonyítják, hogy a régebbi, „archaikus csángó” paradigmája érvénytelennek bizonyul, a modernizációs folyamatok új kérdések elé állítják a kutatókat, szükségessé válik az új életvilágok vizsgálata.

SZAKIRODALOM

MALINOWSKI, Bronislaw

1953 The problem of Meaning in Primitive Languages. In: OGDEN, Charles K. – RICHARDS, I. Armstrong: *The Meaning of Meaning. A Study of the Influence of Language upon Thought and of the Science of Symbolism*. Routledge and Kegan Paul, London

---

⁶ Uo. 307.